

Vergi islahatlarının kölgə iqtisadiyyatına təsiri

Vergilər Nazirliyi, İqtisadçılar İttifaqı və Auditorlar Palatasının birgə təşkil etdiyi "Kölgə iqtisadiyyatına qarşı mübarizə - iqtisadi inkişafın mühüm amili kimi" konfransda cənab nazir Mikayıl Cabbarovun çıxışı

Hörmətli konfrans iştirakçıları,
Hörmətli qonaqlar,
Xanımlar və cənablar!

Ümumi giriş

Hər şeydən əvvəl, konfransda iştirak edən millət vəkllərini, xarici qonaqları, vergi və audit sahəsində çalışan mütəxəssisləri, bütövlükdə tədbir iştirakçılarını salamlayıram. Bu konfrans Azərbaycanın müasir tarixində "kölgə iqtisadiyyatı"nın təsirlərinin araşdırılmasına həsr edilmiş ilk belə geniş elmi-praktiki tədbirdir.

"Kölgə iqtisadiyyatı"nın təsirləri artıq uzun müddətdir dünya hökumətlərinin diqqət ayırdığı ən vacib məsələlərdən biridir. Geniş anlamda "kölgə iqtisadiyyatı" milli iqtisadiyyatın uçota alınmayan qeyri-formal bölməsini təşkil edir. Bəzən biz bunu "boz iqtisadiyyat" da adlandırırlar.

"Kölgə iqtisadiyyatı", ilk növbədə, vergilərdən yayınmaya xidmət edən qeyri-formal fəaliyyət olsa da, bu onun yaratdığı yeganə mənfə təzahür deyildir. "Kölgə iqtisadiyyatı" haqsız rəqabətin yaranmasına və genişlənməsinə, leqal biznesin sıxışdırılmasına, dövlətin və cəmiyyətin maliyyə dayaqlarının zəifləməsinə, işçilərin sosial iqtisadi hüquqlarının məhdudlaşmasına səbəb olmaqla ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinə birbaşa təhdidlər yaradır. "Kölgə iqtisadiyyatı"nın mövcud olduğu ölkələrə xarici sərmayənin cəlbi çətinləşir, real sektorda investisiya fəallığı aşağı düşür, həyata keçirilən iqtisadi islahatların effektivliyi azalır, rəqabət mühiti pozulur və təbii ki, bu da özlüyündə, sağlam iqtisadi subyektlərinin inkişafını ləngidir.

Bu gün Azərbaycanda "kölgə iqtisadiyyatı"nın miqyaslarının azaldılması əsas hədəflərdən biri kimi müəyyən edilib. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev "kölgə iqtisadiyyatı"nı böyük bəla adlandırıb və onun qarşısının alınması üçün dövlətin və hökumətin siyasi iradəsini bəyan edib, "kölgə iqtisadiyyatı"na qarşı həm inzibati, həm də institusional islahatlarla mübarizə aparılmasının vacibliyini göstərib.

"Kölgə iqtisadiyyatı" geniş bir kateqoriyanı əhatə etsə də, Azərbaycanda bu özünü daha çox qeyri-rəsmi məşğulluq, bəyan edilməmiş gəlirlər, ikili mühasibatlığın

aparılması kimi göstərir. Vergitutma baxımından da bu xüsusilə böyük potensialdır və dövlət büdcəsinin gəlirlərinin artırılması üçün olduqca əhəmiyyətlidir.

Yeni vergi siyasəti barədə

Qeyri-formal iqtisadi əməliyyatların leqallaşdırılması özlüyündə, tək cə inzibati nəzarət mexanizmlərinin qurulmasını deyil, bütövlükdə, hüquqi, qanunverici, siyasi tənzimləməni, iqtisadi təşviqetmə mexanizmlərini əhatə edən kompleks siyasətin həyata keçirilməsini əhatə edir. Eyni zamanda, qeyri-formal sektorda çalışan subyektlərin müəyyən müqavimətini də nəzərə almaq lazımdır. Biz oxşar bir situasiya ilə artıq qarşılaşmışıq. Hələ ötən il “kölgə iqtisadiyyatı”nın miqyasının azaldılmasına yönəli islahatların ilkin anonsu verilərkən bu dəyişikliklər, yeni yanaşmalar dərhal qəbul edilmədi. Şəffaf münasibətlərin qurulacağını, vergi orqanlarının uçotun qurulması və dövrriyələrin şəffaflaşdırılması ilə bağlı tələblərinin müvəqqəti xarakter daşıyacağını güman edənlər var idi. Hətta bəzi hallarda bunun mümkün olmayacağı, bizim hələ şəffaflaşmaya hazır olmadığımız barədə fikirlər də səslənirdi.

Lakin 2019-cu ilin ötən dövrünün ilkin rəqəmlərinin və meyillərin təhlili bu qərarın düzgün addım olduğunu bir daha göstərdi. “Kölgə iqtisadiyyatı”nın miqyasının azaldılması, biznesin fəaliyyətinin və gəlirlərin leqallaşdırılması sahəsində atılan addımlar iqtisadi baxımdan hər hansı fəsadlar yaratmadan bütövlükdə iqtisadiyyat üçün öz müsbət nəticələrini verməkdədir. Bu, bir daha göstərir ki, sağlam münasibətlərin qurulduğu şəraitdə biznes leqal fəaliyyət göstərməyə, rəqabət şəraitində işləməyə meyillidir. Rəqabətin təmin edilməsi, qanunsuz sahibkarlığın qarşısının alınması, leqal fəaliyyətin vergi stimullaşdırılması mexanizmlərinin tətbiqi şəraitində biznes şəffaflaşma çağırışlarına müsbət reaksiya verir. Bütün bunlar onu deməyə əsas verir ki, biznes leqal fəaliyyətə adaptasiya prosesindən uğurla keçməkdədir.

Doğrudur, vergi orqanlarının şəffaflığının təmin edilməsi ilə bağlı yeni tələblərdən heç də hamı razılıq edə bilməz. Gəlirlərini tam şəkildə bəyan etmək istəməyənlərin sayı az deyil və illər boyu bəyan olunmayan gəlirlər hesabına qazanc əldə edənlər bununla asanlıqla vidalaşmaq istəməirlər. Bəzən onların səsi gur gələ bilər, lakin hesab edirəm ki, bu, müvəqqəti haldır. Biz dəfələrlə bu fikri vurğulamışıq və yenidən onu səsləndirmək istəyirəm: köhnə vərdişlər dəyişməlidir və bu məsələdə geriyyə yol yoxdur. Qanun qarşısında hamı birdir. Vergilərin ödənilməsi və haqsız rəqabətin qarşısının alınması məsələsində dediklərimizin yalnız söz olmadığını, arxasında və ya yanında kimin durmasının Vergilər Nazirliyi üçün bir fərqi olmadığını ötən dövrdə dəfələrlə nümayiş etdirmişik. Şəffaflıq zəncivari bir prosesdir. Hələqenin bir tərəfində başlayan proses bütün hələqəni əhatə edəcəkdir. Biznes öz fəaliyyətini tədricən, yavaş-yavaş, lakin dönməz bir şəkildə leqallaşdırmalıdır.

Leqallaşma sađlam mühit, sađlam rəqabət řraitidir və bu, təkcə yerli istehsalçılar üçün deyil, xarici investorlar üçün də miyytli amildir. “Kölgə iqtisadiyyatı” investoru hər hansı ölkəyə sərmayə yatırmaqdan kindirn ilk 3 amil sırasına daxildir. Bizim vəzifəmiz bazardakı sađlam rəqabət mühitini təmin etmək, qanunsuz v “yalançı” sahibkarların yaratdıđı ədalətsiz rəqabət řraitinin lđvin nail olmaqdır.

Dövlət biznesin inkiřafında, geniřlnmsində v böyüməsində maraqlı trfdır. Çünki, sahibkarların gəlirlərinin artması vergi daxilolmalarının da artmasına birbařa təsir edir və bu da sosial məsələləri uđurla həll etməsinə imkan verir. 2019-cu ildə biz əyani řkild bunun řahidi olduq. Azərbaycan Prezidentinin třbbs v fərmanları ilə dövlət büdcəsinin əlavə gəlirləri hesabına vtndařlarımızın kredit borclarının bađlanması, sosial rifahı səviyyəsinin yaxřılařdırılması, əmək haqlarının, pensiyaların miyytli dərəcədə artırılması kimi vacib qərarlar qəbul edildi. Beləliklə, hər bir vtndařımız vergilərin ödənilməsinin sosial rihafımıza təsirini aydın görə və qiymətləndirə bildi.

Praktiki nəticələr barədə

Hörmətli tədbir iřtirakçıları,

“Kölgə iqtisadiyyatı”na nüfuz etmək üçün biz ardıcıl, təsirli və effektiv mexanizmlərə söykənən siyasət olmalıdır. Vergilər Nazirliyi ölkədə vergi potensialının myyn edilməsi, vergi bořluqlarının qiymətləndirilməsi üçün makro və mikro təhlillər aparır. Vergi bořluqlarının yaranma səbəbləri çox dərəcədə “kölgə iqtisadiyyatı”nın elementləri ilə sıx əlaqəlidir. Gəlirlərin azaldılması, vergilərin azaldılması və ödəmədən yayındırılması, vergi bəyannamələrinin təqdim edilməməsi, vergi ödəyiciləri tərəfindən vergi qanunvericiliyinin düzgün anlařılmaması kimi amillər bu bořluqların yaranmasına gətirib çıxarır.

Vergi inzibatçılıđın effektivliyini artırmaqla bu bořluqların azaldılması, qeyri-formal iqtisadiyyatda olan dvriyylrin mühüm bir hissəsinin ađardılması və vergitutma bazasına cəlb edilməsinə nail olmaq mümkündür.

Bəzi rəqəmləri sizin diqqətinizə çatdırmaq istərdim.

Vergi qanunvericiliyinə edilmif dyiřikliklr, vergi yükünün v “kölgə iqtisadiyyatı”nın miqyasının azaldılmasına ynldilmif islahatların həyata keçirilməsi řratində cari ilin 6 ayında ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə vergi daxilolmaları üzrə dövlət büdcəsinə 250 mln. manat əlavə vəsait daxil olub. Bu əsasən qeyri-neft-qaz sektorunun hesabına bař verib və iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sektorlarında bař vermiř “ađarma indikatorları”nın rolu burada həlledicidir. Qeyri-neft-qaz sektorunda dövlət büdcəsinə proqnozdan əlavə vergi daxilolmalarının mblđi 280 mln. manata yaxın olub. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, ümumi daxilolmaların 70 faizə yaxını qeyri-neft-qaz sektorunun payına dřr.

Nəzərə almaq lazımdır ki, bu dinamika sahibkarlığın inkişafının sürətlənməsi məqsədilə yeni vergi stimullarının tətbiqi şəraitində müşahidə olunur. Qeyri-neft-qaz sektorundan vergi daxilolmaları üzrə proqnozun yüksək icra səviyyəsi və artım dinamikasının iqtisadi artımla müqayisədə əhəmiyyətli dərəcədə yuxarı olması dövlət büdcəsinin fiskal dayanıqlığının gücləndirilməsinə və qeyri-neft büdcə kəsirinin azaldılmasına yönəldilmiş yeni büdcə qaydalarının effektiv tətbiqinə imkan verir.

“Ağarma” indikatorları müəssisələrin rentabellik göstəricilərində və zərərə çıxan müəssisələrin sayının azalmasında müşahidə olunur. Sahibkarlar gəlirlərini və mənfəətlərini leqallaşdırmağa başlayıblar ki, bu da özünü mənfəət vergisi üzrə ödəmələrdə aşkar nümayiş etdirir.

“Kölgə iqtisadiyyatı”nın azalmasına dəlalət edən şəffaflaşma göstəricilərini təhlil etsək, biznesin leqallaşma prosesinə istiqamətləndiyini qeyd edə bilərik. Biz bunu əsasən vergidən yayınmanın daha çox müşahidə olunduğu ticarət, ictimai işə və xidmət sektorunda müşahidə edirik. Bu xüsusilə özünü, ƏDV ödəyicilərinin sayında, ƏDV-yə cəlb olunan dövriyələrdə, həmçinin qeyri-neft-qaz sektorunun dövriyələrində artım templərində, habelə elektron qaimə-fakturalarla rəsmiləşən dövriyələrin artım dinamikasının sürətlənməsi və bunun ümumi dövriyədə xüsusi çəkisinin yüksəlməsində göstərir ki, bu da iqtisadiyyatda “ağarma” və şəffaflaşma proseslərinin sürətlənməsini təsdiq edir.

İqtisadi dövriyənin şəffaflaşması üçün vergi potensialı kifayət qədər böyükdür və biz bir sıra sektorlarda böyük imkanlar görürük. Bunlardan biri qeyri-formal iqtisadiyyatda çalışan iqtisadi fəal əhəlinin iş yerlərinin və gəlirlərinin rəsmiləşdirilməsi ilə bağlıdır. “Kölgə iqtisadiyyatı”nın miqyasının azaldılmasına yönəlmiş vergi islahatları sırasında iqtisadiyyatda əmək münasibətlərinin şəffaflaşması mühüm yer tutur.

Cari ildən etibarən qeyri-neft sektorunun özəl bölməsi üzrə fiziki şəxslərin aylıq əməkhaqqının 8 min manatadək olan hissəsinin gəlir vergisindən 7 il müddətinə azad edilməsi nəzərəcarpacaq müsbət nəticələr verməkdədir. Gəlir vergisi üzrə güzəştin tətbiqinin fiskal sərəməsindən danışırkən iki mühüm aspektə diqqət yetirmək lazımdır. Bunlardan biri bağlanmış əmək müqavilələrinin sayı, digəri isə əməkhaqqı fondudur. Əmək bazarının və əmək münasibətlərinin başlıca göstəriciləri üzrə əldə olunmuş nəticələr deməyə əsas verir ki, bu sahədə şəffaflaşma prosesləri artan dinamika üzrə inkişaf edir. Güzəştin tətbiqi və beləliklə, şəffaflaşma üçün yaradılan fiskal stimullar nəticəsində bu il qeyri-dövlət bölməsində 84 mindən çox yeni əmək müqaviləsi qeydə alınmışdır ki, bu da həmin dövr ərzində 109 mindən çox artmış əmək müqavilələrinin sayının $\frac{3}{4}$ -dən çoxdur. İş yerlərinin rəsmiləşdirilməsi prosesi əsasən, ticarət, xidmət, sənaye və tikinti sektorlarının payına düşür. Beləliklə, bu artım daha çox əmək

müqavilələrinin bağlanmaması hallarının geniş yayıldığı iqtisadi fəaliyyət sahələrində müşahidə olunub.

Eyni zamanda, qeyri-neft-qeyri-dövlət sektorunda əmək haqqı fondunda minimum əmək haqqı məbləğinin artımı nəzərə alınmadan, 20 faizdən yuxarı artım müşahidə olunmuşdur.

Vergilər Nazirliyi əmək münasibətlərinin şəffaflaşdırılması sahəsində vergi nəzarətinin gücləndirilməsi barədə ayrıca konsepsiya təsdiq edib. 2018-ci il keçid dövrü olaraq vergi orqanları tərəfindən müəyyən güzəştlər edildi. Lakin hesab edirəm ki, biz bir çox məsələlərlə bağlı, o cümlədən əmək münasibətləri sahəsində öz baxışlarımızı və hədəflərimizi aydın şəkildə ifadə etmişik. Xüsusilə, iş yerlərinin rəsmiləşdirilməsi, əmək haqlarının şəffaf bəyan edilməsi məsələsində qanunvericiliyin tələblərini pozanlara heç bir güzəşt edilməyəcəkdir.

Vergilər Nazirliyi vergi inzibatçılığının bütün imkanlarından istifadə edərək bu sahədə şəffaflaşmanın təmin edilməsini qarşıya məqsəd qoyub. Lakin təbii ki, bu bütünlüklə məsələnin həllinə nail olmaq demək deyil. Vergi inzibatçılığı müəyyən nöqtəyə qədər vergi potensialını səfərbər etmək imkanına malikdir. Dövlət büdcəsinin gəlirlərinin gələcəkdə əhəmiyyətli artırılması iqtisadiyyatda iqtisadi və struktur islahatlarla bağlı olacaqdır.

Həyata keçirilən layihələr haqqında

Bəzi iqtisadi fəaliyyət növlərinin xüsusiyyətləri onlarda, xüsusilə kənd təsərrüfatı sahəsində uçotun aparılmasını çətinləşdirir. Bu sahəyə verilmiş uzun müddətli vergi güzəştləri və bir sıra digər səbəblərdən sektorda çalışan təsərrüfat subyektlərində uçot sistemi demək olar ki, pozulub. Bu, kənd təsərrüfatı sektoru ilə əlaqəli çalışan bir çox sahələrdə də uçotun və hesabatlılığın aparılmamasına yol açıb və nəticə etibarilə "kölgə iqtisadiyyatı"nın genişlənməsi riskini artırıb. Hazırda biz bu sahədə uçotun bərpa edilməsi üzərində çalışırıq. Şamaxıda ilk pilot layihəyə start verilib və bu proses artıq digər regionlarda da həyata keçirilir.

Bundan başqa, nağd əməliyyatların aparıldığı sahələrdə şəffaflığın artırılması məqsədilə real vaxt rejimində (online) işləyən elektron kassaların qurulması və istehlakçılara ƏDV-nin bir hissəsinin qaytarılması ilə bağlı layihənin həyata keçirilməsi istiqamətində intensiv iş aparılır. Bu layihənin məqsədi ictimai marağı cəlb etməklə kassa əməliyyatlarının rəsmiləşdirilməsinə və bu sahədə şəffaflığa nail olmaqdır.

Bununla yanaşı, dünyada sınılanmış və özünü sübut etmiş texnologiyalarla - təqib və izləmə sistemləri vasitəsilə aksizli malların istehsaldan və ya idxaldan son istehlakçıya qədər bütün hərəkətlərini izləyə bilən sistemin təkmilləşdirilməsi istiqamətində hazırda iş

aparırıq. Hesab edirik ki, bu sistem sözügedən sahədə qeyri-leqal istehsalın və satışın əhəmiyyətli şəkildə aradan qaldırılmasına yardım edəcəkdir.

"Kölgə iqtisadiyyatı"nı daxili bazarda sağlam rəqabət prosesinə ciddi zərər yetirir. Biz tez-tez intizamlı ödəyicilərin haqsız rəqabət üstünlüklərinin qarşısının alınması ilə bağlı çağırışlarını eşidirik. Uzun müddət iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sektorlarında mövcud olan "kölgə iqtisadiyyatı" qanun çərçivəsində işləyən, onun tələblərinə əməl edən sahibkarların daha əlverişsiz vəziyyətə düşməsinə səbəb olub. Praktiki olaraq intizamlı şirkətlər bəzən hətta bazar paylarını itirməyə məhkum olublar. Bu da biznesin kütləvi şəkildə qeyri-leqal fəaliyyətə sövq edilməsi ilə nəticələnib.

Əslində hər şeyin kökü məhz buradadır. Kölgə iqtisadiyyatı, uçot sisteminin iflic olması nəticə etibarilə bazarın qeyri-sabitliyinə, neqativ hallar üçün münbit şəraitə, vergi potensialının gizlədilməsinə imkan yaradır. Vergilər Nazirliyi "kölgə iqtisadiyyatı"nın təsirlərinin təhlilini aparır, bu istiqamətdə gedən prosesləri diqqətlə izləyir. Təsərrüfat subyektlərinin iqtisadi və dövriyyə göstəriciləri, fəaliyyətlərinin dayandırdığı halda, sonrakı dövrdə qeyri-leqal fəaliyyətə keçib-keçməmələri, VÖEN dəyişmə əməliyyatları və s. bizim təhlil predmetimizdir. Bu səbəbdən şəffaflığın yüksəldilməsi, hesabatlılığın, uçot və nəzarət sisteminin təkmilləşdirilməsi, vergi yükünün optimallaşdırılması və qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi, şəffaf vergi siyasətinin yürüdülməsi və "kölgə iqtisadiyyatı"na qarşı mübarizə istiqamətində fəaliyyətimiz bundan sonra da davam edəcəkdir.

Bir neçə kəlmə də audit institutunun əhəmiyyəti barədə bildirmək istərdim. Vergi orqanlarının hesabatlılığın və uçotun qurulmasına olan tələbləri audit institutunun, eləcə də mühasibat xidmətlərinin keyfiyyətinə, həmçinin onlara olan bazar tələblərini dəyişib. Hesab edirik ki, maliyyə hesabatlılığı sahəsində şəffaflığın təmin edilməsi və ikili mühasibatlığın aparılmasına yol verilməməsi təkcə vergi orqanlarının deyil, həmin müəssisələrdə audit işini aparın qurumlarının da diqqət mərkəzində olmalıdır.

Fürsətdən istifadə edərək, üzümü auditorlara və mühasibatlıq xidmətləri göstərən şəxslərə tutmaq istərdim. Böyük şirkətlərin bir çoxu sizinlə işləməyə üstünlük verir. Hesab edirəm ki, şirkətlərin vergidən yayınmasına yol verən hər hansı mexanizmlər tətbiq etməkdən çəkilmə prosesində sizin böyük rolunuz vardır. Vergidən yayınmanın yarada biləcəyi fəsadları siz onlara daha yaxşı, daha inandırıcı şəkildə çatdırmaq imkanına maliksiz. Sahibkarlarla vergilərin qanunauyğun ödənilməsinə müzakirə edin, onlara düzgün yol göstərin, çünki onlar sizə inanırlar.

Bildiyiniz kimi, Vergilər Nazirliyi vergi yoxlamalarının sayını əhəmiyyətli şəkildə azaldıb. Cari ilin ötən 8 ayı ərzində cəmi 562 səyyar vergi yoxlaması keçirilib ki, bu da 2017-ci ilin müvafiq dövründə keçirilmiş səyyar vergi yoxlamalarının sayından 5,8 dəfə azdır. Bu azalma məhz o sektorda baş verib ki, harda ki, sahibkarlar peşəkar xidmətlər

göstərən auditor və mühasiblərlə işləyiblər. Bu çox önəmlidir və Vergilər Nazirliyi olaraq, biz auditorların işini dəstəkləyir və olduqca vacib hesab edirik.

Qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi prosesində bizim auditorların, mühasiblərin köməyinə ehtiyacımız var. Çox müsbət haldır ki, onların çoxu öz şəxsi sosial şəbəkələrində, mətbuatda maarifləndirmə işi aparırlar. Buna görə də onlara öz təşəkkürümü çatdırmaq istədim. Eyni zamanda, biz münasibətləri tənzimləyən vergi qanunvericiliyinin müddəalarını ekspert cəmiyyəti və auditorlarla açıq müzakirə edirik. Artıq 1 ildən çoxdur ekspert cəmiyyəti ilə apardığımız müzakirələr nəticəsində bir çox müddəaların tənzimlənməsi ilə bağlı ciddi və maraqlı təkliflər almışıq. Bu təkliflər dəyərləndirilib, böyük bir hissəsi istər vergi, istər sosial qanunvericiliyə dəyişikliklər paketinə daxil edilib və layihə şəklində hökumətə təqdim ediləcəkdir. Biz bu prosesi davamlı olaraq görürük və fürsətdən istifadə edərək, maraqlı tərəflərin hamısını bu prosesdə aktiv şəkildə iştirak etməyə çağırıram.

Sonluq

Hörmətli tədbir iştirakçıları,

Ölkəmizin qarşısında həllini tələb edən çox mühüm məsələlər var. Dövlətimizin müstəqilliyinin qorunması, iqtisadi tərəqqisi, təhsilin, səhiyyənin keyfiyyətinin artırılması, vətəndaşların sosial rifahı – bütün bunlar üçün vergilər dövlət büdcəsinə vaxtında və tam həcmdə ödənilməlidir.

“Kölgə iqtisadiyyatı” dövlətimizin qarşısında duran hədəf və məqsədlərə birbaşa təhdiddir. Prezident İlham Əliyev “kölgə iqtisadiyyatı”nın aradan qaldırılması üçün gərəkli addımlara dair siyasi iradəsini bəyan edib. Şəffaf iqtisadi münasibətlər sisteminin qurulması təkəcə dövlət qurumlarının səyləri ilə mümkün olmayacaqdır. Bunun üçün iqtisadi münasibətlərin bütün tərəfləri, cəmiyyətin bütün təbəqələri bu işə öz töhfəsini verməlidir.

Diqqətinizə görə təşəkkür edirəm.